

САВО ПУЈИЋ
(Требиње)

КРАШКА ХИДРОНИМИЈА ЈУГОИСТОЧНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ

0. Уводне напомене

Крашки дио југоисточне Херцеговине изразито је безводан крај у љетном периоду. Љета су врела, дуга и бескишна, а земљиште водопропусно, па и оно мало падавина брзо испари или ишчезне у каменим шупљинама. У неколико старих општина уз херцеговачко-далматинско-црногорску тромеђу нема ниједан стални водоток, ниједан извор у сушном годишњем периоду, а неколико пишталина, капавица и снијежница могу задовољити само занемарљив дио потреба за водом. А ту се од давнина ипак живјело и гајило много стоке. Људи су се сналазили да на разне начине прибаве минималне количине воде одгонећи стоку и до пет сати хода до неког извора или водотока и догонећи и доносећи у мјешинама и бурилинама ту драгоцену течност. У последње вријеме изграђени су многи водоопскрбни објекти, а и подручје је демографски и привредно девастирано, па се безводица не доживљава тако тегобно.

0.1. Овдје ће се представити хидронимија на подручју са седамдесетак насеља у Требињској шуми, Површи, Цивару и Зупцима. Иако са сјевера Шуму оивичује Требишњица, није било веће користи од ње јер је у љетном периоду нестајала у понорима управо на уласку у ову општину. Још је тежа ситуација била у Површи, чије се брдско земљиште степенасто уздиже са шумске камените плохе. Мада у планинама које окружују зубачку висораван има више трагова живе воде, безводица је на Зупцима стварала највеће тешкоће, јер су највише удаљени од јачих извора. Цивар, јужни дио Требињског поља, имао је на неколико мјеста живе воде у јамама, а није много ни удаљен од сталног водотока Требишњице. За разлику од овог подручја, у сусједним Коријенићима доломитско земљиште обезбјеђује обиље воде, а и уски приморски појас Дубровачке жупе, Конавала и херцеговског залеђа има знатан број издашних врела.

0.2. Прича се да су Грци, од којих, по народном вјеровању, потичу многе старе грађевине (цркве, гробља, градине, локве), напустили овај крај управо због недостатка воде. Или, у сваком селу се може чути нешто конкретизована општа прича о претку који је из даљине на коњу догонио воду за Божић или неку каснојесењу славу. Кад је био на прилазу свом насељу, плъуснула је прва јесења киша па је он истоварио мјешине и из њих пролио воду. Међутим, киша је ускоро престала и, кад је дошао кући, није затекао нимало ухваћене кишнице. Домаћица је морала да у вину скува јело и умијеси чесницу, односно крсни хљеб.

Забилежено је предање како су Куђељице, потомци старих Куделиновића, огранка угледног властеоског братства Љубибратића, названи Укропинама кад се један њихов братственик, уморен жеђу, напио воде из кропионице у некој жупској цркви (Козић, 1212). Стога су баш њихови потомци солидарно штедјели воду у Малој густријени и начињали је тек за сеоску прислугу Петков дан (8. август).

0.3. На крају XX вијека, кад су економске и политичке прилике демографски опустошиле ово подручје, водоснабјевачка технологија је ипак унапредовала, а тиме и обезвриједила старе водене ресурсе, који су запуштени и заборављени. Седамдесетогодишњаци који су рођени и одрасли на селима па нису ни губили везу са њима кад су преселили у град, већином слабо познају хидрографију, а поготово хидронимију свог краја. Прије стотинак година регистрован је приличан број вода и њихових имена (Козић) за које не знају данашњи мјештани (нпр. *Сило* у Коњском, *Божјијаћа* у Поткрају, *Церић* у Орашју површком, *Роја убо* у Сливници, *Церовица* у Мионићима итд.). Послије окупације југозападног дијела овог подручја, које је касније припало Федерацији БиХ, на удару хрватске војске међу првима су биле цистерне, које су већином миниране. И то је један од битних разлога што нема повратка избјеглог становништва у свој завичај.

0.4. Без претензија на цјеловитост и исцрпност, приказаће се упамћена или забилежена имена водених ресурса, који се могу условно подијелити на природне и вјештачке, мада је прецизнија подјела тешко остварљива јер су и природне воде неком људском интервенцијом прилагођене за експлоатацију.

1.0. Природни ресурси воде

Одувијек се настојало да се максимално искористе природни ресурси воде. Међу њима је најзначајнија понорница Требишњица, а и веома слаби изданци живе воде и природна удубљења у камену, у којим се краће или дуже вријеме задржавала кишница, били су драгоцјени.

1.1. У кишном периоду, становницима шумских села уз лијеву обалу Требишњице била је доступна неограничена количина воде. Али, почетком сушног периода, њен водоток је нестајао у понорима испред Шуме. Међутим, у њеним дубљим вировима задржавале су се знатне количине воде, понекад и до позног љета. Због тога су те стајаћице много значајније за водоснабдијевање него зимски ријечни ток. Прије неколико деценија, приликом изградње хидроелектрана, ријечно корито је бетонирано и претворено у стални водоток, па су и вирови нестали и заборављени. Познатији међу њима су били: *Лећевац*, *Кривац*, *Ђевице* и *Црејала* око села Биоча, *Црљевина* и *Крушевац* код Марић-Међина, *Радовина* наспрам Мионића, *Паланка* и *Параноса вир* у Старом Сланом, *Расова лука*, *Појов вирић*, *Пејров слај*, *Крило* и *Сирагај* наспрам Ђедића. Шумњаци су добро познавали и низводне вирове у сусједном Лугу, гдје су такође напајали своју стоку: *Бјелило*, *Паџак*, *Имела*, *Појећак*, *Крћан*, *Жушићак*, *Лукавац*, *Синац* и *Прождрићак*.

И без увида у окружење наведених вирова, може се закључити да је већина набројаних имена помјерена са сусједних локалитета, као што су грађевине: *Паланка* (турско утврђење), *Пејров слај* (воденичка брана) или мјеста радње: *Бјелило* и *Црејала*, затим микротопоними фитонимског поријекла: *Лећевац*, *Крушевац*, *Лукавац*, *Имела*, док би за хидрониме зоонимског поријекла теже било утврдити да ли се непосредно односе на вирове или посредно: *Црљевина*, *Паџак*, *Крћан*, *Жушићак*. Мањи је број имена вирова мотивисаних неком њиховом особином: *Кривац* (на оштром завијутку ријеке), *Појећак* (под пећином), *Прождрићак* (вјероватно мотивисан утапањем људи и стоке) или пак припадношћу: *Параноса вир* (по савременом роду), *Појов вирић*, *Радовина*. У именима *Расова лука* и *Сирагај* налазе се географски термини раширени у Шуми, са детерминатором у првом који указује на рачвастост земљишног облика, а сложеним и, вјероватно, сажетим деантропонимним одређењем у другом (*Сирајов гај* или сл.). Нејасна је и мотивација хидронима *Крило* и *Синац*, док су *Ђевице* митолошког поријекла: по стереотипном предању, на том мјесту је, у очајању, скочила у воду дјевојка чији су сватови изгинули у сусрету са другим сватовима (Козић, 1206).

1.2. На појединим мјестима, обично гдје из мора кречњачког стијења израња доломитско острвце, тзв. мркијента, јављају се слабашне „жице живе воде“, која и у сушном периоду кваси камење и гдје човјек може, за невољу, угасити жеђ. Мало их је из којих се могу добити знатније количине воде. А ниједна од тих капавица не ствара било какав водени ток, изузев у кишном периоду, кад из њих потеку бујице.

1.2.1. Ипак, неколико таквих дубинских жица искоришћено је за стварање значајнијих акумулација које никад не пресушују, нпр. *Љековштица*, *Рева*, *Убли*, *Сјуденац* (в. 2.1.2). За неке од ових вода везана су предања са истим мотивом о њиховом проналаску. Пролазећи кроз Површ, св. Сава је био јако уморан и жедан. Одједном је неко из његове пратње угледао како из једне рупе излијеће птица мокрих крила. Ту су нашли неку пишталину, гдје су угасили жеђ. Светац је благословио то мјесто, а сељани ископали касније локву Љековштицу (Козић, 1211). У Зачули, умјесто свеца, косовца мокрих крила угледао је Зачуљанин Реља Куртовић па је, по наивној народној етимологији, по њему локва названа *Ревом*.

1.2.2. Од поменутих дубинских жица знатно је издашнија пишталина *Цџрица* у истоименој пећини у Цареву пољу, на Зупцима. Хидроним је у вези са нестанком ријеке Сутјеске, чије давно пресахло корито стално интригира машту локалног становништва. Прича се да је некаква царица, пошто су јој се ту утопила два сина, затворила извор костретним гуњевима и бивољим кожама. Седамнаест дана се земља тресла и из подземља чула тутњава, док напokon вода није избила у Конавлима, у ријечи Љутој (Козић, 1249). Покњижевљени лик хидронима *Суџјеска* настао је помјерањем имена кањона *Сућеска*, кроз који је пролазила митска ријека. Вјероватно је митског поријекла и хидроним *Божјијаћа*, некаква вода у зубачком селу Поткрају (Козић, 1249), за коју не знају данашњи мјештани.

У Вилиној пећини, у Турментима, вода стално капље у каменицу у облику наћава, звану *Пило*. Име је настало онимизацијом апелатива којим се означава камени суд за воду или уље, или појило уопште. Не односи ли се навод локве *Сйило* у сусједном Коњском (Козић, 1237), за коју мјештани не знају, на овај хидроним?

1.2.4. По ободу Циварског, односно Петровог поља, како се у најновије вријеме назива, има велики број еставела, које у кишном периоду избацују воду па је затим гутају. Познатије су *Чичевци* испод села Чичева и *Лука* у истоименом селу. У југоисточном дијелу поља, четири таква извора-понора имала су значајну улогу у снабдијевању становништва водом: *Око* и *Збџра* у Расовцу и *Вучџница* и *Шумџи* код Буговине. Они у кишном периоду избацују огромне количине воде, које за врло кратко вријеме дио поља званог *Мџкрџ* претворе у језеро дубоко око пет метара. Тако се у XV вијеку звало и насеље (Тошић, 38), вјероватно једно од данашњих села размјештених по ободу поља која се у то вријеме не помињу. Али, и у току сушног периода, у дубоким јамама ових извора има довољно воде, која се раније искоришћавала. Хидроним *Око* који се односи на дубоку окру-

глу јаму, настао је онимизацијом хидронимног апелатива, а *Збора* и *Шумей* су оноματοпејског поријекла. Девербатив *Шумей* изведен је на исти начин као и *йишиџеџи*, па је погрешно и истоимени хидроним у Ријечи дубровачкој третирали романизмом. *Вучоница* је такође девербативног поријекла, мотивисана напорним извлачењем воде кроз невелики отвор испод једне стијене.

И у другим дијеловима овог подручја има доста еставела, али се оне обично називају именима мјеста на којим се налазе или су безимене јер немају значаја.

1.3.0. Недостатак живе воде одувијек је надомјештан кишницом. Најстарије акумулације оборина су плића или дубља природна удубљења у камену, која могу послуже киша краће или дуже задржавати извјесне количине оборина и која су, до најновијег времена, служила за снабдијевање водом, већином стоке и чобана.

1.3.1. Плића удубљења се именују најчешће апелативом *каменица*, а оне значајније се посебно детерминишу: по припадности — *Ђевојачка каменица* и *Лајвова каменица* (Главска), *Алибегова каменица* (Орашје површко), *Кирициска каменица* (на Кирициском путу, код Биограда); по мјесту — *Каменица на Котлу* (Сливница), *Каменица на Дабову камену* (Зачула), *Каменица у Тврђој главници* (Мрњићи); по особини — *Подгане каменице* (Биоград), *Рус-/Роз-каменица* (у *Рус-/Роз-дòлу*, код Зачуле).

Општи хидроним се понекад помјера и на околно земљиште: *Каменице*, вртаче у Мрњићима и Сливници, *Каменица*, вртача у Орашју површком.

1.3.2. На веће каменице метонимијски је по функцији пренесен назив артифицијелног дрвеног предмета — *корийо*, које се у крашкој хидронимији посебно детерминише: *Покривенò корийо* (каменица наткривена гредом, Сливница и Љекова), *Руйнò корийо* (у Рупном долу код Бобовишта), *Брестово корийо* (Дужи), *Дугò корийо* (Заградниће), *Бјегане корийо* (у Бјегану брду код Главске), *Љељен-корийо* (архаичан лик назива дивљачи, које нема у овом крају, Увјећа и Љекова). По таквим каменицама су, вјероватно, названи и локалитети на којим су се оне налазиле: *Црнà корийа* (подручје између Бобовишта и Баонина), *Покривенò корийо* (вала код Главске), *Куново корийо* (пут у Главској), *Горње* и *Доње корийо* (вртаче у Сливници), а одредбена ријеч у орониму *Уйла корийа* (Дужи) сасвим је непрозирна. Овај општи хидроним се у помјереном значењу јавља и без детерминатора: *Корийо* (пашњак у Главској), *Корийа* (брдо код Љекове).

Хидроним *Вòденà јàма* (Дужи) упућује на дубину великог резервоара кишнице у камену, за који је везано предање о жени која је,

идући ноћу, зубљом запалила вука, а он, да би се спасио ватре, скочио у воду, гдје су га ујутру нашли удављена и осмуђена.

1.3.3. Понекад се вишечлани хидроними универбизују испуштањем општег члана: *Плїѣара* (плитке каменице у Љубову, Заградињу, Голој Главици), *Двòðрла* (двје каменице спојене уским грлом, Главска и Заградиње), *Прòцијей* (Заградиње) и *Прèћейови* (Зачула) такође су названи по облику. Ова последња каменица назива се и *Мочила*, а мјештани не памте кад се код њих гајио и мочио лан, али им служи за одлагање одјеће њихових покојника.

Хидроним *Пијавице* се односи на природни резервоар велике запремине у стијењу између шумских села Ораха и Церовца. Из више пукотина у мркијенти, дугачких и до двадесетак метара, кишница се слијева у средишњи базен. Један од тих рукаваца зове се *Чїсїћї њїјавица*; ваљда је био намијењен људима за пиће. Нејасна је мотивација хидронима: да ли су ту живјеле пијавице или су дугачки рукавци подсјећали на те животиње, на што упућује име наведеног рукавца. Метафоричког су поријекла и имена каменица *Кабò* (Биоград) и *Кабли* (Дужи).

Каменице у Љубову се називају и хидронимом блиског значења — *Локвãњићи*.

1.3.4. На Зупцима се вода доскора добијала и топљењем снијега. У околним планинама постоји више омањих положитијих јама са већим отворима, које се називају општим хидронимима *снијèжнè јãме* или *снијèжнице* и *ледèнице*. У те јаме се зими убацивао снијег, а љети вадио и топио на сунцу или ватри. Такође доскора, до масовне појаве расхладних уређаја, из леденица се вадио лед и ноћу одгонио угоститељима у Дубровнику, Требињу и Херцег-Новом. Продаја леда је стара дјелатност и потврђена је, према расположивим подацима, већ 1712, када се спомиње један Зубац који догони лед у Дубровник (Хајдархоџић, 180/519). Познатије такве јаме су: *Снијèжница* у планини Јастребици, *Кòбиља* и *Раїћкуша* код Коњског, посљедња названа по мјештанима Ратковићима, затим *Вїдушкã* и *Врањскã јãма* у Бијелој гори. Загонетни су детерминатори ова два хидронима јер су идентични са ктетицима двају удаљених топонима у билећкој околини — *Вїдуша* и *Врањскò*. Нису ли Видушани и Врањштаци, који су били познати по изнајмљивању снаге своје и својих коња у јужнијим крајевима, из тих јама извлачили лед и одгонили у околна градска насеља? Данашњи Зупци, или Зупчани, како се у новије вријеме говори, ништа о том не знају.

1.3.5. Настанак већег броја микропонима на крашком земљишту мотивисан је присуством воде, за коју мјештани знају („задржава

воду“ (послије кише) или уопште не знају. Готово у атару сваког села има неки *Мѡкрї дѡ* или *Мѡкра дѡлина* и *Пѡнор*. Док становници једног села вртачу на граници свог атара називају *Мѡкрї дѡ* (Биоград), за њихове сусједи је то *Мѡчїјнї дѡлина* (Волујац). Једна оцједита обрадљива подзида зове се *Мѡчва* (Сливница), а вртача у сусједном селу је *Мѡчвица* (Љекова). Ороним *Вѡдени кѡк* (Дужи) добио је име по сусједној Воденој јами. *Бїре* су заиста подводно земљиште у пољу код Волујца, а *Пѡниквице* њиве испод Бихова гдје вода понире.

2.0. Вјешћачке акумулације

Занемарљиви природни ресурси воде, изузев Требишњице и њених вирова, од давнина су приморавали становништво да на разне начине акумулира оборине и чува их за сушни период. Најзначајније акумулације су биле локве, али су и пучеви били од знатне користи. У новије вријеме, масовна изградња цистерни, а у најновије и водовода, постепено је обезвређивала старије акумулације, па су данас препуштене немилосрдном зубу времена и заборава.

2.1.0. Локве су љевкаста удубљења у непропусном земљишту, степенасто обзидана крупним камењем и са степеништем које се спушта до дна. Обично су кружног или елипсастог облика, промјера и преко 10 метара и задржавају воду краће или дуже вријеме. Заједничко су власништво једног или више насеља и лоциране на непорозном тлу, без обзира на то да ли је то у насељу или ван њега, у удолини или на узвишењу. Као да су управо значајније акумулације више условљавале локацију насеља и стаја неголи обратно. Једне су биле намијењене само за напој стоке, а друге, намијењене за хуману потрошњу, биле су уредније и заштићене од онечишћавања оградом.

2.1.1. Прича се да су Грци градили већину локава, што говори о њиховој старости, а и средњовјековни архивски извори често их спомињу у XV вијеку, називајући их именом или уопштено водом (Тошић, 145/183). Ипак је градња неких од њих упамћена, па чак и доживљена. По предању, Бријес у Бобовиштима правили су Бобовиштани када су одлучили да одустану од припремљене изградње цркве. Забиљежено је и нешто другачије предање о жени без порода која је одлучила да сагради задужбину па препустила сељанима да одаберу цркву или локву (Палавестра, 19). А памти се још да је на самом почетку XX вијека, када је код Срњака, изградњом жељезничке пруге, затрпана локва, поред ње изграђена нова — Ровањица. Чак је и пред II свјетски рат, у Ораху, на мјесту природне локуже Рвеч, изграђена истоимена локва (по старијем запису, Рвеч је био цистерна; Козић, 1196). Али процес затрпавања локава почео је знатно раније, па на многе од њих подсјећају само имена.

2.1.2. Веће вјештачке акумулације кишнице најчешће се именују онимизацијом општих хидронима прасловенског поријекла *лѡква*, *ѡбѡ*, *рѡвѡнъ*, *кѡо*, *ѡишиѡѡ*, затим њиховом деривацијом и детерминацијом. Када се налази у самом селу или када око насеља има само један такав објекат, онда се он именује онимизацијом апелатива — *Лѡква*. Становници других села означавају њихову припадност одговарајућим ктетиком, нпр. *Тулачкѡ лѡква*, *Бијовачкѡ лѡква*, *Тѡлешкѡ лѡква* итд. Припадност се детерминише и другим средствима: *ѡѡлићева/ѡѡићева лѡква* (Волујац), *Мѡндѡћѡ лѡква* (Лапја, названа по савременом роду), *Грѡндић-лѡква* (Бобовишта, названа по исељеном роду, који је ту живио још почетком XVIII вијека; Хајдархоѡић, 178/478), *Сѡѡјанова лѡква* (Калађурђевићи), *Аѡѡна лѡква* (Зачула), *Бѡбѡлѡ лѡква* (Мионићи, названа по савременом роду), *Дѡлѡћѡ лѡква* (Локвице, названа по савременом роду), *Кудрѡвѡ лѡква* (Биоград, названа по напуштеном презимену савременог рода), *Влѡшкѡ лѡква* (Рапти). Означавају се и друга обиљежја: величина — *Вѡлѡкѡ лѡква* (Орах), врста земљишта на којем је изграђена — *Гњѡјенѡ лѡква* (Зачула), квалитет воде — *Чѡсѡѡ лѡква* и *Пѡганѡ лѡква* (Хум, једна уз другу, различите намјене).

2.1.3. Имена обично мањих водених акумулација често се изводе из основног апелатива: *Лѡкѡнъ* (Главска, Зачула, Бобовишта), *Лѡкужѡина* (Кремени До), *Лѡквице* (пишталине у Заградињу). И неки микротопоними, па и ојконим *Лѡквице*, изведени из истог општег хидронима, свједоче о вјештачким или, можда, природним акумулацијама воде које су некад ту биле: ораница *Лѡкужѡа* (Бобовишта), *Лѡквиѡна* (Љубово), *Вѡлѡкѡ* и *Мѡлѡ лѡквиѡна* (Главска), *Вѡлѡкѡ* и *Мѡлѡ лѡква* (Љубово, вртаче које иза киша дуже задржавају воду).

2.1.4. Апелативом мушкога рода *ѡбѡ* такође се означава вјештачка акумулација воде. То је понегдје прави синоним хидрониму *лѡква* (љевкасто обзидано удубљење), као што је случај у Раптима, али се њиме обично означава мање удубљење, бунар, пуч и сл. Фреквентнији је у источном дијелу, који није захваћен ареалом *ѡучѡ* (в. 2.2.1). Највише ублова је на Зупцима, и то у подножју Бијеле горе, по чему је и настао ојконим *ѡбли/ѡбла*. То су бунари, ужи при врху, а проширени у дну ради бољег сакупљања пишталине. Онимизацијом општег хидронима означава се водена акумулација у насељу: *ѡбѡ* (Рапти, Пољице, Љубово, Волујац), а ван села се детерминише: *Рѡјѡ ѡбѡ* (у Рѡјѡ стѡјама, Сливница). Водене акумулације се означавају и изведеницама: *Убѡлац* (Мрњићи), *Ублѡћѡина* (Жељево), а име вртаче *Ублѡница* (Зачула) подсјећа на сакупљање кишнице.

2.1.5. Водене акумулације се само изузетно означавају онимизираним апелативом *ка̀о* и чешће његовим изведеницама, асоцирајући на блатњаву воду. Основни хидроним се јавља само у полусложеници са зоонимским детерминатором — *Ву̀ч-ка̀о*, из *Ву̀ч-ка̀ла* (Биоград), исто као и у имену вртаче *Пр̀ч-ка̀о*, из *Пр̀ч-ка̀ла* (Бобовишта). Изведени хидроними су: *Ка̀лац* (Главска, Поткрај), *Ка̀дчина* (Љекова, Заградиње), *Ка̀лужа* (необзидана локва у Церовцу и мјесто на путу у Сливници гдје се сакупља вода). Чешће се тим изведеницама означавају обрадиве површине: *Ка̀лужа* (Орашје површко, Спарожићи), *Великѝ* и *Малѝ ка̀лац* (Бобовишта, Спарожићи), *Бѝјелѝ ка̀лац* (Дужи), *Ба̀бја̀ ка̀дчина* и *Па̀влова̀ ка̀дчина* (Љубово), *Тр̀новѝ ка̀дчина* (Главска, вртача у којој се дуже задржава вода). *Ка̀дчина* је и узвишење у Љубову.

2.1.6. Изведеницама од глагола *рѝти* и превојних степена *рова̀ти*, *рва̀ти* и *рева̀ти* именује се знатан број водених акумулација. Мада се ово лексичко гнијездо односи већином на удубљења која је вода сама издубила или која су вјештачки направљена за другу сврху, ипак се и неколико правих локава назива *Рова̀њ* (Кликовићи, Јушићи, Кутина, Спарожићи), а једна деминутивом *Рова̀њица* (в. 2.1.1). Од свих је најзначајнија зачуоска *Рѐва* (в. 1.1.1), затим орашки *Рѐвеч* (в. 2.1.1). Ипак се много већи број имена из овог гнијезда односи на вртаче: *Рова̀њ* (Бобовишта, Зачула), *Рова̀нчић* (Зачула), *Рова̀њина* (Љекова), *Риво̀вина*, *Ривина* и *Рива̀њине* (Љубово) итд.

2.1.7. Хидронимом *ѝшѝѝѝ* и сродним девербалом именују се неке водене акумулације: *Пѝшиѝѝ* (Орах, Срњак, Увјећа) и *Пѝшиѝѝвине* (двје локвице у Главској). И безводна вртача у Заградињу назива се *Пѝшиѝѝ*.

2.1.8. Онимизацијом још неких општих хидронима и географских термина именоване су поједине локве: *Сѝублѝнѝк* (Зачула), *Сѝудѝнац* (Богојевић-Село), *Водица* и *Ја̀ма* (Орах).

2.1.9.0. Велики дио имена локава је универбализован испуштањем општег хидронима. Поријекло тих имена је различито: фитонимско, зоонимско, топонимско, метонимијско, квалификативно и оптаивно.

2.1.9.1. Пошто се уз локве готово увијек налази по једно или више великих и старих дрвета, која су била чувана и цијењена ради хладовине, па су неке од њих биле и сеоска зборишта (нпр. *Прѐсло* у Бобовиштима и *Лѝква* у Крњевићима) или култна мјеста (нпр. *Брѝјес* у Бобовиштима, гдје су приређиване даће), оне су често и именоване по том дрвећу: *Брѝѝѝница* (Љубово, помиње се 1469: *Briestica sub Gliubochovo*; Тошић, 24/52), *Брѝјес* (Бобовишта), *Бу̀ковица* (Богоје-

вић-Село), *Вйсокй дуб* (Галежа), *Дренивица* и *Дубје* (Љекова), *Жуковица* (Заградиње, Кликовићи), *Јасеница* (Славогостићи, Заградиње), *Кодштриковица* (Рупни До), *Орашница* (Кремени До), *Трновац* (Турменти), *Трновача* (Ускопље), *Церовица* (Рупни До, Мионићи), *Церић* (Љубово). Фитонимског поријекла је и *Ржана/Ражана/Рожана*, врло велика локва у истоименом долу у Главској. Варијанта *Рожана* је у вези са предањем да је, некад давно, приликом чишћења локве, при дну нађена људска глава с роговима (Палавистра, 19). И локва *Ржине* (Ђедићи) именована је по истој житарици.

2.1.9.2. Насупрот обиљу хидронима фитонимског поријекла, скроман је фонд имена зоонимског постања: *Кунца* (велика локва у Кутини, пресушила посљедњи пут 1917), *Пожабја* (Заградиње). Име затрпане локве у Сливници *Оровац* прије ће бити зоонимског него фитонимског поријекла, а слично је и са *Брушћицом* (Мрњићи, од *брушћ* 'хрушт').

2.1.9.3. Често је на локву помјерено име локалитета на коме се налази: *Возник* (Турменти, мјесто куда се превозе балвани), *Вуков до* (Коњско), *Дола*, *Ђериница* и *Сйла* (Ускопље), *Плџча* (Поткрај), *Прџсло* (Бобовишта), *Равни* (два убла у Жељеву), *Равни до* (Рупни До), *Тљеве кодшаре* (Дренови До). Можда би се у ову скупину могла сврстати и *Осеченица* у Церовцу. Од ојконима су изведена имена локава *Љекџшћица* (Љекова, в. 1.2.1), *Пџшћица* (Пољице), *Чичевац* (Чичево), а и *Осйрожница* (Премишље) је изведена од неког микротопонима, *Сйруга* или слично. И хидроними *Жлйјџб* (Премишље) и *Канџон* (Рапти) вјероватно су помјерени са околних локалитета, ако нису метафоричког поријекла, као *Лџћа* (Љубово).

2.1.9.4. По некој особини су именоване локве: *Блйзне* (двје близнакиње у Тулима), *Крйвал* (Орашје зубачко), *Смрдџлац* (Зачула), *Смрдџћа* (Пољице, наводно прозвана по смраду насталом од лешева послје једног окршаја мјештана са Кривошијама). У хидроними *Добрунца* (Орах) и *Љековица* (Кликовићи) тешко је одлучити шта је пресудније — особина или жеља, па би се могли сврстати и у сљедећу скупину.

2.1.9.5. Једна група сложених имена локава има оптативну мотивацију: *Бизурада* (Главска), *Бизумила* (Гола Главица) и *Близуран* (Коњско). Да је у прва два примјера изостављена ликвида, свједоче хидроними *Близумила* у Дубљсвићима код Невесиња и *Близурад* у Требесину изнад Херцег-Новог. Загонетан је други члан сложенице у хидрониму Близуран: (*х*)*рап*, *рап* или је напросто неком аналогјом *рад* промијењен у *рап*?

У оптативну групу могло би се сврстати и име локве *Вушишница* (Гола Главница), чија је и варијанта *Ушишница* регистрована прије стотинак година (Козић, 1149). У вараждинском кајкавском говору забиљежен је глагол *вушчиши*, чему би у штокавском одговарало *ушишиши* (налази се у глаголу *йриушишиши*) са значењем 'обрадовати се чијем добру или чијој срећи; жељети неком добро или срећу' (Скок III, 551). И мотивација хидронима *Љубишница*, којим се именују локве у Бобовиштима и на Голој Главници, могла би бити оптативна јер у њиховој близини нема микротопонима из којих би он био изведен, попут *Требишњице*, *Пољшнице* и *Љековишнице*. Како је већ напоменуто (в. 2.1.9.4), овим хидронимима би се могли прикључити *Добруница* и *Љековица*.

2.1.9.6. Поријекло имена локава *Ванда* (Јушићи), *Рџмач* (Мрњићи), *Соблина* (Орашје површко) и *Лијач* (Бобовишта) је тамно. Уз *Рџмач*, ген. *Рџнча*, налазе се *Рџчани доли*. Хидроним је изведен наставком *-ач* са непостојаним *а*, који се понекад среће у топонимији (нпр. *Црнач*, *Бијелач*, *Борач*, *Бирач*). Једно брдо у оближњој Главској назива се *Рџнач* и има исти наставак. Године 1712. забиљежен је турски метериз *Нротас* негдје уз локву (Скарић, 44), што наводи на помисао да је хидроним изведен од придјева *хром*, попут презимена *Рџчевић*. Али опет остаје нејасна мотивација таквог именовања. Прије се овдје јело неко сочиво *рџмац*.

Локва *Лијач* налази се испод истоименог брда. Можда је име у вези са глаголима *лиши* и *лијеваши*. У иначе непоузданом аустријском катастру с почетка XX вијека микротопоним је забиљежен као *Лихаћ*, у коме је суфикс сигурно погрешан, али сугласник *х*, уколико има основа, упућивао би на придјев *лих*.

Уз Соблину постоји и *Сџблин-дџ*, што наводи на закључак да је то деантропонимни присвојни придјев.

2.2.0. Насупрот локвама, заједничким воденим акумулацијама, од старина су прављени и мањи резервоари кишнице, већином у приватном власништву. То су отворена удубљења, приграђена уз какав процијеп или погодну стијену, или кружне јаме, ископане у земљи и обзидане. Називају се обично апелативом романског поријекла *йџч* или турцизмом *бџнар*, а добрим дијелом се означене реалије подударају са значењем хидронима *убо* (в. 2.1.4).

Ареал пучева налази се у јужном дијелу Површи и Шуме, тј. уз Жупу дубровачку. Нема много именованих таквих водених објеката и њихова имена се обично посебно детерминишу: по мјесту — *Пуч на Појлаћу* (Баонине), *Пуч у Клачини* (Бобовишта), *Пуч у Драгомџуру* и *Пуч у Бџши-дџлу* и *Пуч у Рџчкџм дџлу* (Спарожићи); по величини —

Вѣлики ѿѿч и *Мѣли ѿѿч* (Гола Главница); по власништву — *Маслаћев ѿѿч* (Бобовишта, по познатом ханѿији Маслаћу). Изузетно су без детерминатора означене значајније акумулације у насељима: *Пѿч*, мања обзидана локва у Доњем Бобовишту, као и истоимена локва у Крајковићима.

2.2.2. Апелатив *бѿнар*, чест назив за мање јаме, већином ископане у земљи, ријетко се онимизира: *Бѿнар* (омања локва у Тулима) и *Бѿнар ѿ Мришићима* (акумулација приграђена при стијени у Кутини).

2.3.0. Још од средњег вијека датира изградња покривених акумулација кишнице на жељеном мјесту и жељене величине. То су цистерне квадарског облика, запремине до сто и више кубних метара, зидане донедавно у малтер од глине, креча и сламе и засвођене тесаним камењем. Зна се да је господар овог подручја на прелазу из XIV у XV вијек кнез Павле Раденовић из Дубровника добављао мајсторе за изградњу тада нарочито цијењених цистерни на свод по грчком начину (Јиречек II, 114). Неке од тих старих цистерни очуване су до данашњег дана и још служе својој сврси. Грађене су обично уз караванске путеве, као што је *Кириѿиски ѿѿч*, који је водио од Дубровника на Дрину и даље у Србију („на сваки сат ода по једна густријена“), као и на имањима појединих феудалаца. У новије вријеме, пред крај XIX вијека, почела је масовнија изградња таквих акумулација кишнице, а у XX вијеку, примјеном бетона, омогућено је да свако домаћинство има један или више таквих објеката. То је обезвјеђивало дотадашње водене ресурсе, па су они већином напуштани и заборављани.

2.3.1. Цистерне се у југоисточној Херцеговини означавају синонимима романског поријекла *гѿсѿријѣна* и *чѿѿрња*. Старији је апелатив *густѿријѣна*, који се онимизира на цијелом испитиваном подручју, изузев најзападнијег дијела Шуме, али га у новије вријеме са сјеверозапада потискује синоним *чѿѿрња*. (Аутори који не потичу са овог подручја готово редовно погрешно биљеже хидроним без извршене метатезе — *густѿијѣрна*.)

2.3.2. Старе и уопште јавне цистерне имају устаљена имена. О настанку и номинацији таквих цистерни изнијећемо два предања.

У Сливници, и данас одолијева зубу времена *Роја гѿсѿријѣна* или *Ројовача*, која „држи воду ко боца“ иако је изграђена прије 300-400 година. Ројо, досељеник с Меке Груде код Билеће, изградио је цистерну наспрам старе сеоске цркве и ником није дао воде из ње. Један мјештанин, револтиран тиме, опоганио му се у густријену, а власник му се осветио убиством. Не могавши више живјети међу Сливничанима, Ројо је преселио у данашње Роја стаје, гдје су и самр-

ли његови потомци (Палавестра, 17). Тумачећи из неакцентованог записа овај детерминатор, који се јавља и у још неколико сливничких микропонима, познати етимолог је у њему видио остатак европског супстрата (Скок, III, 156).

Мићина гусџиријена, локалитет са цистерном на Иваници уз саму границу према Жупи, названа је по трговцу с Гласинца, који је, одмарајући се на том мјесту, заборавио новчаник. Сјетивши се, сутрадан се вратио и нашао свој новац. Из захвалности, направио је цистерну, чије се име проширило и на околину (Палавестра, 19).

2.3.3. Имена цистерни су настала било детерминацијом апелативних хидронима или деривацијом по неком семантичком обиљежју. Готово у сваком селу има понека густријена означена по мјесту: *гѡрња-дѡња*, по величини: *вѣлика-мала*, по старости: *сѣира-новѣа*, уз школе — *школска*. Локација се и прецизније детерминише: *Гусџиријена у Несна-дѡлу* (Орашје површко; „Сва је прилика, Турци су је правили.“), *Гусџиријена за Дријеном* (Бобовишта, уз Кирициски пут), *Гусџиријена у Драчи* (на путу у Зупце), *Чаџирија у Бурин-дѡлу* (Зачула), *Чаџирија на Планику* (Срњак) и сл.

Оваква вишечлана имена често се универбизују изједначавајући се са одговарајућим микропонимима: *Ан* (Граб), *Анина* (Бобовишта), *Арем* (Талежа), *Баџича* и *Плѡче* (Кутина), затим *Осѡјчица* (под Лемовим осојем, Дренови До), *Пѡстаје* (под стајама, Увјећа). Имена неких цистерни показују да су оне прављене у природним удубљењима, ваљда ради бољег уплитка: *Рѡвањ* (Љубово), *Луџина* и *Калац* (Заградиње).

2.3.4. Највећи број имена цистерни мотивисан је њиховом припадношћу. Поред већ описаних (в. 2.3.2), то су: *Лѡмова гусџиријена* (Дренови До), *Гусџиријена Кокѡља* (Биоград, названа по савременом роду), *Мијѡловица* (Талежа), *Мијѡлова чаџирија* (Завала), *Рѡдовача* и *Сѡлкова гусџиријена* (Главска), *Чѡчкова гусџиријена* (Тули), *Бѡвѡнуша* (Орах, забиљежена и као *Бѡхмануша*; Козић, 1196), *Алиѡагића гусџиријена* (Бихови), *Кѡура* (тј. каурска, Турменти), *Ђѡиуша* (Коњско, названа по савременом требињском муслиманском роду) и сл.

У Волујцу, на одморишту под великим храстовима уз Кирициски пут, налази се цистерна *Лѡдеѡнац*, названа, по предању, по Лѡдеѡчићу, трговцу из Гацка, који ју је правио. А могло би бити и обратно, тј. да је прво густријена названа општим хидронимом, па по њој онда тај крамар. У истом селу, уз исти пут, налази се такође стара цистерна *Чаушевица*, названа вјероватно по легендарном Чаушу Кустурици, који је живио у овом селу у XVII вијеку. И трећа стара цистерна у

Волујцу је *Кàрача*, чије је име вјероватно такође деантропонимног поријекла.

Нове цистерне означавају се именом и презименом или надимком садашњег власника и немају устаљена имена.

2.3.5. И кад се цистерне заруше, понекад остаје њихов траг у микротопонимима: *Гусџиријѐнина* (Баонине), *Гусџиријѐнова главица* (Бобовишта).

3. Закључне најомене

3.0. Описана хидронимија у једном изразито крашком подручју у југоисточној Херцеговини вјерно одсликава разноврсност водених ресурса, чије је обиље у обрнутој сразмјери са количином воде коју му је природа подарила у љетном периоду. А карактеристично је и потпуно одсуство онимизације кључних општих хидронима, као што су ријека, поток, извор, језеро, што је опет одраз хидрографског стања у тој регији. Имена вода и водених објеката свједоче о грчевитом миленијумском настојању становништва да се одржи у екстремно безводном крају.

3.1. Мада се прича да су поједине водоснабјевачке објекте градили народи који су прије досељења наших предака насељавали ове крајеве, тешко би то било потврдити на основу обрађене хидронимије. Општи називи природних ресурса и вјештачких водоопскрбних објеката готово у цијелости су прасловенског поријекла: *виp, ѝднор, ђко, вђденā јāма, снѝјѐжнā јāма, кāменица, кђриѝо, мђчва, ѝѝиѝѐѝи, ѝдниква, бāра, лђква, љбао, рђвањ, рѝвина, кaо, сѝудѐнац, лѝжина* и сл. Неке вјештачке акумулације кишнице својим општим називима свједоче о цивилизацијским везама са другим етничким скупинама, од којих су, са начином градње, преузети и називи водених објеката: романизми *ѝѝч, гусџиријѐна* и *чаѝрња*, и турцизам *бѝнар*. Док су хидроними прасловенског поријекла деривацијски веома продуктивни (нпр. *као, калац, каочина, калужа*), дотле су туђице у том погледу ограничене евентуално само на деминуцију или аугментацију. И у онимизацији посуђеница има великих ограничења: романизам *гусџиријѐна* је много продуктивнији него синоним истог поријекла *чаѝрња*, чији је ареал ограничен, као и ареал блискозначног хидронима *ѝѝч*. Турцизам *бунар* се веома ријетко онимизира.

3.2. И у именовању појединих вода, домаћа изворна грађа је у огромној већини. Поред извјесних хидронима тамног поријекла (нпр. *Соблина, Вāнда, Мђцијо*), ријетко се сретне неки романизам (нпр. *Кāњђн*) или грецизам (нпр. *Сѝѝла*), док је турцизама знатно више, нарочито деантропонимних. У току вишевијековне турске владавине феу-

дални господари су били готово искључиво муслимани, па се њима често приписује власништво старих цистерни, док су само по једна локва и каменица именоване муслиманским детерминаторима. Хришћански трагови у именима цистерни односе се углавном на имућне крамаре, организаторе караванског саобраћаја, које народ назива трговцима а којима су, уз кирицијске путеве, биле неопходне довољне количине воде. Извјестан број турцизама помјерен је са околних локалитета на водене објекте (нпр. цистерне *Ан*, *Анина*, *Арем*, *Башча*, *Палањка*).

Веома се ријетко хидроними односе на етничку припадност: *Влашкѝ лѝква* и *Каѝра*.

3.3. Извјестан удио у хидронимији има и митологија, јер је становништво било опсједнуто мистеријом вода, уколико оскуднијих, утолико драгоцјенијих.

Уочава се и занимљив модел номинације вјештачких акумулација кишнице помоћу адвербијално-адјективних сложеница са првим чланом *близу* (*Бизѝрада*, *Бизѝмила*, *Близѝран*), познат и у сусједним крајевима.

Имена значајнијих водених акумулација обично се преносе и на околно земљиште, али није риједак ни обрнут смјер, нарочито када су у питању безначајнији водени ресурси.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ

Лиречек	К. Лиречек, Ј. Радонић, <i>Истѝорија Срба, II књига</i> , Београд 1978.
Козић	<i>Шума, Површ и Зуѝци у Херцеговини од Обрена Ђурића-Козића</i> , Српски етнографски зборник, књ. V, Београд 1903.
Палавестра	V. Palavestra, <i>Istorijska narodna predanja i toponomastika u trebinjskoj Površi</i> . Glasnik Zemaljskog muzeja (E) n. s. XXXII, Sarajevo 1977.
Скарић	В. Скарић, <i>Требиње у 18 вијеку</i> . Гласник Земаљског музеја, XLV, Сарајево 1933.
Скок	P. Skok, <i>Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, I-III</i> , Zagreb 1971.
Тошић	Ђ. Тошић, <i>Требињска обласѝ у средњем вијеку</i> , Београд 1998.
Хајдархоѝић	Н. Hajdarhodžić, <i>Hercegovačke porodice u XVIII vijeku, I dio, od 1700. do 1714</i> . Glasnik Zemaljskog muzeja (E) n. s. XXXII, Sarajevo 1977.